

EFRI Exclusive Working Papers 2015-001

PRAVNO-EKONOMSKI ASPEKTI UVOĐENJA POTROŠAČKOG STEČAJA

Dejan Bodul*
Ivana Tomas Žiković**
Saša Žiković**

* Faculty of Law University of Rijeka, Croatia

** Faculty of Economics University of Rijeka, Croatia

This research was supported by the
Faculty of Economics University of Rijeka
<https://www.efri.uniri.hr/en>
ISSN:

Faculty of Economics University of Rijeka
I. Filipovića 4, 51000 Rijeka, Croatia

EFRI WORKING PAPER SERIES

**PRAVNO-EKONOMSKI ASPEKTI
UVOĐENJA POTROŠAČKOG STEČAJA****

Dejan Bodul

University of Rijeka, Faculty of Law, Croatia

e-mail: dbodul@pravri.hr

Ivana Tomas Žiković

University of Rijeka, Faculty of Economics, Croatia

e-mail: itomas@efri.hr

Saša Žiković

University of Rijeka, Faculty of Economics, Croatia

e-mail: szikovic@efri.hr

January, 2015

ABSTRACT

Tematika stečaja nad imovinom fizičke osobe koja je dužnik pojedinac, potrošač, tek je dio znatno šire teme koja potresa globalnu ekonomiju opterećenu problemima. Potreba za institutom potrošačkog stečaja postoji, na šta ukazuje ekonomska realnost kroz sve veći broj kreditno zaduženih subjekata koji po dospjelosti nisu u mogućnosti otplatiti dug, pa im je nerijetko ugrožena egzistencija, koja pored brojnih psiholoških i socijalnih posljedica ima za posljedicu i dodatno opterećenje državnog proračuna, kroz obvezna socijalna davanja. Svrha je rada teorijski i empirijski sagledati problem prezaduženosti potrošača postavljajući postulate koji će biti primjenjivi pri implementaciji rješenja iz Nacrta (2014.) u pravni poredak Hrvatske. Naime, u vremenima recesije, broj blokiranih građana i njihove neizvršene obveze znatno su više u odnosu na razdoblja ekonomskog prosperiteta. Jedan od ciljeva rada je ispitati utječe li opće gospodarsko stanje na kretanje ukupnog broja blokiranih građana i njihovih neizvršenih obveza. Primjenom metode višestruke regresije nad podacima o kretanju ukupnog broja blokiranih hrvatskih građana i njihovih neizvršenih obveza, prepoznat je značajan utjecaj rasta

* When citing this paper cite the altered and shortened version published in Bodul Dejan, Tomas Žiković Ivana, Žiković Saša: SOCIJALNI I PRAVNO-EKONOMSKI ASPEKTI UVOĐENJA POTROŠAČKOG STEČAJA, Revija za socijalnu politiku, br. 2, 2015., p. 133-152.

+ The financial support from the Faculty of Economics University of Rijeka, Rijeka, Croatia is gratefully acknowledged

nezaposlenosti, promjene deviznog tečaja i pada odobrenih kredita na rast broja građana u blokadi i njihovih neizvršenih obveza. Rezultati ukazuju i da povećanje broja građana u blokadi i njihovih neizvršenih obveza utječe na smanjenje odobravanja kredita, odnosno banke smanjuju ponudu kredita radi povećanja rizičnosti naplate uslijed pogoršanih uvjeta u makroekonomskom okruženju. Tako se zaduženiji građani mogu naći u situaciji gdje ne mogu platiti dospelje obveze, ali ih ne mogu niti refinancirati, što dodatno utječe na povećanje broja insolventnih osoba.

Keywords: potrošački stečaj, stečaj, potrošači, prezaduženost, Hrvatska

1. Geneza problema potrošačke insuficientnosti

Potrošački stečaj je u stalnoj interakciji s gospodarstvom zemlje, koje u velikoj mjeri određuje način njegovog shvaćanja, utječući pritom na stvaranje određenog pravnog modela koji će se transplantirati u stečajno zakonodavstvo (Bodul, 2011.).

Značaj i funkcija kreditnog tržišta u SAD-u uvjetuje ustanovljavanje specifičnog modela potrošačkog stečaja. Iz povijesne perspektive, možda i najvažniji događaj koji je promijenio odnos vjerovnika i dužnika je program vlasništva stambenog prostora koji je uveo Roosevelt kroz *New Deal* legislativu (*U.S. Housing Act of 1937*). Prije 30-ih, stambeni krediti su imali dvije karakteristike. Bili su isključivo kratkoročni te su prvenstveno korišteni od strane imućnih, budući da je dužnik bio u obvezi predujmiti 50% cijene kako bi dobio stambeni kredit. Kao rezultat tih uvjeta, samo oko 45% stanovništva SAD-a imalo je vlastiti dom. Roosevelt je želio potaknuti stabilnost i sigurnost za vrijeme depresije na način da se prosječnom građaninu omogući dom. To se postiglo formiranjem *Home Owners Loan Corporation (HOLC)*, *Federal Housing Administration (FHA)* te Odjela za veterane (VA). FHA je organizirana temeljem Zakona o stambenim odnosima iz 1934. (*National Housing Act*) te nije davala hipotekarne kredite već ih je osiguravala. Budući da je FHA osiguravala kredite, vjerovnici su liberalizirali tržište kredita, krediti su se lakše odobrali i uz niže kamatne stope. Posjedovanje kuće postaje univerzalni san za američke građane nakon Drugog svjetskog rata. 40-ih godina polovica svih osoba u dobi između 20 i 24 godine živi sa svojim roditeljima. U petnaest godina nakon rata,

stopa vlasništva raste na 62%. Ovi događaji su zauvijek promijenili lice američkog konzumerizma i potrošačkih kredita. Oni su na kraju revolucionalizirali hipotekarnu industriju na dva načina: tako što je 20% pologa za stambeni prostor postao standard, u odnosu na prethodno potrebnih 50%; davanjem stambenih kredita na razdoblje dulje od dvadeset godina, što je u usporedbi s prijašnje tri godine znatna razlika (Sauer, 1994.). Kao rezultat tih i drugih promjena, 63.9% američkih građana sada posjeduju svoje domove, što predstavlja pozitivan trend za SAD, ali je i dalje slab rezultat u odnosu na europske zemlje.

S druge strane, zemlje europskoga pravnog kruga, do prije 30-ak godina, nisu bile spremne priznati opravdanost i nužnost proširivanja primjene stečajnog zakonodavstva na potrošače. Doktrina ukazuje da se kao razlog navodila potreba pridržavanja načela *pacta sunt servanda*, odnosno da je svatko dužan ispuniti svoju obvezu te da je odgovoran za njezino ispunjenje. Od 1984., potrošačko stečajna regulativa polako pronalazi svoj put u zakonodavstvima europskih država.¹ Uslijed deregulacije i liberalizacije kreditnog tržišta 80-ih, europske zemlje su se susrele s porastom dospjelih i neplaćenih dugova potrošača. Izlaz je pronađen u modelu potrošačkog stečajnog zakonodavstva koji je postojao u većini zemalja anglosaksonskog svijeta (Ramsay, 2011., Radović, 2006.). Dakle, u Europi su socio-ekonomske (ne)prilike uvjetovale implementaciju instituta potrošačkog stečaja.

2. Analiza financijske ranjivosti građana u Republici Hrvatskoj

Prema saznanjima autora, u Hrvatskoj dosada nije objavljeno niti jedno istraživanje financijske ranjivosti građana uzimajući u obzir ekonomsko okruženje. Za očekivati je da su u vrijeme gospodarske krize i recesije, broj blokiranih građana i njihove neizvršene obveze značajno više u odnosu na razdoblje ekonomskog prosperiteta. Stoga je jedan od ciljeva rada ispitati utječe li opće gospodarsko stanje u državi na kretanje ukupnog broja blokiranih građana i njihovih neizvršenih obveza. Za utvrđivanje povezanosti između ukupnog broja blokiranih građana i njihovih neizvršenih obveza te makroekonomskih varijabli koje odražavaju uvjete u okruženju primijeniti će se metoda višestruke regresije.

¹ Prva europska zemlja koja je uvela potrošački stečaj je Danska. U njoj je uveden potrošački stečaj (dan. *Gældssaneringslov*), 9. svibnja 1984. (stupio na snagu 1. srpnja 1984.), kada je Stečajnom zakonu (dan. *Konkurslov*) dodan 4. dio. Posljednja zemlja u europskom pravnom krugu koja je uvela potrošački stečaj je Grčka (Zakon br. 3816/2010., donesen 27. srpnja 2010.).

Na internet stranicama Financijske agencije (Fina) informacije o broju blokiranih građana i stanju njihovih neizvršenih osnova za plaćanje objavljuju se tek od siječnja 2012.,² što je zbog kratkog vremenskog praćenja navedenih pokazatelja značajno ograničilo mogućnost izbora metoda kvantitativne analize te uvjetovalo da se empirijsko ispitivanje provede primjenom metode višestruke regresije³.

Analizirani odnos može se izraziti putem sljedećih jednadžbi:

$$nblok = \beta_0 + \beta_1krediti + \beta_2ks + \beta_3nezap + \beta_4nplace + \beta_5hrk_eur + \beta_6cpi + \varepsilon \quad (1)$$

$$nep_obv = \beta_0 + \beta_1krediti + \beta_2ks + \beta_3nezap + \beta_4nplace + \beta_5hrk_eur + \beta_6cpi + \varepsilon \quad (2)$$

gdje se financijska ranjivost građana ispituje putem dvije jednadžbe pri čemu *nblok* i *nep_obv* predstavljaju zavisne varijable koje se odnose na broj građana u blokadi i njihove ukupne nepodmirene obveze (u milijunima kn). Kao eksplanatorne, nezavisne varijable u obzir su uzeti ukupni krediti odobreni stanovništvu (*krediti*), kamatne stope na kredite odobrene stanovništvu (*ks*)⁴, broj nezaposlenih (*nezap*), prosječan iznos neto plaća (*nplace*), prosječan tečaj kune u odnosu na euro (*hrk_eur*) i stopa inflacije (*cpi*). Varijable su logaritmirane radi stabilizacije varijance.

Ostala istraživanja koja istražuju financijsku ranjivost građana najčešće su za zavisnu varijablu uzimala nemogućnost plaćanja dospjelih kreditnih obveza, dok su za eksplanatorne varijable najčešće korištene osobne karakteristike građana. Šarlija, Benšić i Zekić-Sušac (2005,

² Fina obavlja poslove ovrhe na novčanim sredstvima građana od 1. siječnja 2011., a prije su ti poslovi obavljani u poslovnim bankama.

³ Opći oblik modela višestruke regresije se može pisati u sljedećem obliku (Bahovec, Erjavec, 2009):

$y = f(x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_k) + \varepsilon$ gdje je y zavisna, regresand, endogena ili output varijabla, dok x_1, x_2, \dots, x_k predstavljaju nezavisne, regresorske, egzogene ili input varijable. Varijabla ε izražava slučajna odstupanja od funkcionalnog odnosa.

Pretpostavi li se da je veza između y i x_1, x_2, \dots, x_k linearna, model se može pisati kao: $y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \dots + \beta_jx_j + \dots + \beta_kx_k + \varepsilon$. $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$ predstavljaju parametre varijabli, a ε predstavlja slučajnu varijablu, odnosno grešku relacije. Polazne pretpostavke koje moraju biti ispunjenje u primjeni modela višestruke linearne regresije su: a) veza između zavisne varijable i skupa nezavisnih varijabli mora biti linearna; b) regresorske varijable su nestohastičke, odnosno nezavisne su o greškama relacije $\varepsilon_i, i = 1, \dots, n$; c) greške relacije su međusobno nezavisne, identično i normalno distribuirane slučajne varijable s očekivanom vrijednosti nula i varijancom σ^2 (pretpostavka nepromjenjivosti ili homoskedastičnosti varijance); d) varijable x_i su međusobno ortogonalne tj. nekorelirane.

⁴ U analizi je pojedinačno ispitan utjecaj kamatnih stopa na kratkoročne kredite, dugoročne kredite i stambene kredite odobrene stanovništvu.

2006, 2009) objavile su više značajnih radova na temu procjene kreditnog rizika u predviđanju kašnjenja plaćanja potrošačkih kredita hrvatskih građana. Pritom su se oslanjale na informacija koje su dostupne isključivo bankama, poput prijašnje povijesti urednosti plaćanja klijenta, broj dana kašnjenja s plaćanjem kreditnih obveza, godine klijenta, bračno stanje, godišnji prihodi, broj godina zaposlenja kod istog poslodavca itd. Ipak, autorice su pritom polazile od podataka koji su dostupni za pojedinačnog građana, odnosno njihovih individualnih karakteristika, ne uzimajući u obzir makroekonomsko okruženje kojem su izloženi. U stvarnosti financijska ranjivost građana je pod znatnim utjecajem makroekonomskih uvjeta u okruženju. Prvo značajnije istraživanje utjecaja makroekonomskih varijabli na kretanje kreditnog rizika potrošača u Češkoj i Njemačkoj proveli su Jakubik i Schmieder (2008). Kao glavno ograničenje za ozbiljnija istraživanja u postranzicijskim državama srednje i istočne Europe naveli su nedostupnost podataka. Za varijable koje odražavaju ekonomsku situaciju u državi najčešće su razmatrani: realni rast BDP-a, stopa rasta kredita odobrenih stanovništvu, dugoročne i kratkoročne kamatne stope, stopa inflacije, devizni tečaj, udio kamata u odnosu na raspoloživi dohodak stanovnika, indeks cijena nekretnina itd. Ukoliko u ekonomskom okruženju vladaju nepovoljne prilike, očekuje se da veći broj pojedinaca neće biti u mogućnosti otplaćivati dospjele kreditne obveze te će se naći u blokadi.

Kao što je prethodno spomenuto, analizom su obuhvaćeni podaci koji se odnose na razdoblje od 2012M1 do 2014M3 (na mjesečnoj osnovi). U tablici 1. prikazani su procijenjeni modeli dobiveni metodom višestruke regresije. Broj građana u blokadi pojavljuje se kao zavisna varijabla u modelu 1, dok se u modelu 2 kao zavisna varijabla uzima ukupno stanje neizvršenih plaćanja.

Tablica 1: Procijenjeni modeli metodom višestruke regresije

<i>Eksplanatorne varijable: koeficijenti</i>	<i>Model 1</i>	<i>Model 2</i>
Uk. krediti odobreni stanovništvu	-5.9375***	-10.112***
<i>t- stat.</i>	-5.812458	-6.875722
<i>p-vrijedn.</i>	0.0000	0.0000
Devizni tečaj (mjesečni prosjek)	5.1380***	7.3734***
<i>t- stat.</i>	6.186780	6.166714
<i>p-vrijedn.</i>	0.0000	0.0000
Nezaposlenost (apsolutne vrijednosti)	0.6364**	1.3426***
<i>t- stat.</i>	2.197083	3.219543
<i>p-vrijedn.</i>	0.0384	0.0038

Konstanta	63.84111	96.83541
	<i>4.107465</i>	<i>4.327360</i>
	<i>0.0004</i>	<i>0.0002</i>
R-kvadrat	0.949856	0.964578
Korigirani R-kvadrat	0.943316	0.959958
S.G. regresije	0.029056	0.041833
Rezidualni zbroj kvadrata	0.019418	0.040250
Log likelihood	59.39373	49.55320
F-statistika	145.2270	208.7738
p-vrijednost (F-statistika)	0.000000	0.000000

*** signifikantno pri 1% vjerojatnosti, ** signifikantno pri 5% vjerojatnosti

Premda je financijska ranjivost (insolventnost) građana ispitana na dva načina kroz različito definiranje zavisne varijable, indikativno je da se statistički značajne varijable procijenjenih modela bitnije ne razlikuju čime je potvrđena ispravnost (robusnost) modela.⁵ Tako je u oba modela prepoznat značajan utjecaj rasta nezaposlenosti, promjene deviznog tečaja i pada kredita odobrenih stanovništvu na rast broja građana u blokadi i njihovih neizvršenih obveza. Ostale varijable nisu se pokazale statistički utjecajnim na broj blokiranih građana i njihove neizvršene obveze te stoga nisu uključene u modele. U sličnim istraživanjima, Virolainen (2004) te Jakubik i Schmieder (2008) nalaze da su rast nezaposlenosti i povećanje realnih kamatnih stopa na kredite najznačajnije varijable u objašnjavanju rasta neispunjenja obveza stanovništva u Finskoj i Češkoj. Navedeno potvrđuje da je nezaposlenost najvažniji čimbenik u objašnjenju rasta broja blokiranih građana, kao i njihovih nepodmirenih obveza, obzirom da nezaposlenost izravno utječe na smanjenje prihoda kućanstva. U slučaju da visoko zadužena osoba koja prehranjuje obitelj izgubi posao, vjerojatnost da se članovi kućanstva nađu u blokadi je veoma visoka.

Dobiveni rezultati su u skladu s rezultatima do kojih je došla Tomas Žiković (2015) u istraživanju dinamične povezanosti između kretanja stope insolventnosti poduzeća i raznih makroekonomskih i monetarnih varijabli u Republici Hrvatskoj. Uočena je pozitivna povezanost između kretanja stope nezaposlenosti i stope insolventnosti poduzeća. S jedne strane, veća stopa nezaposlenosti implicira manju kupovnu moć građana i time manju potražnju za

⁵ Kako bi se provjerila statistička svojstva i adekvatnost modela primijenjeni su dijagnostički testovi koji uključuju testove heteroskedastičnosti (pojava promjenjivosti varijance), autokorelacije i nenormalnosti grešaka relacije. Testovi za oba modela pokazuju da se ne može odbaciti nulta hipoteza prema kojoj se pretpostavlja homoskedastičnost, odnosno konstantnost varijance. Isto vrijedi za nultu hipotezu prema kojoj su greške relacije normalno distribuirane. Dijagnostički testovi dostupni su na zahtjev.

proizvodima i uslugama poduzeća, što u konačnosti vodi do zatvaranja poduzeća. S druge strane, ako se poveća broj poduzeća koja nisu u mogućnosti plaćati dospjele obveze, povećati će se nezaposlenost i broj građana u blokadi, kao i njihove neizvršene obveze.

Devizni tečaj kuna euro predstavlja sljedeću značajnu varijablu u oba modela. Pad vrijednosti domaće valute u odnosu na euro (deprecijacija kune) negativno se odražava na visoko zaduženo stanovništvo te je signifikantno pozitivno povezana s brojem blokiranih građana te njihovim ukupnim neizvršenim obvezama. U razdoblju od 2005. do 2008. zaduženost stanovništva se udvostručila. Pritom je najveći problem što je veći dio potrošnje građana financiran zaduživanjem iz bankovnih kredita koji su vezani za stranu valutu. U tom smislu, logično je da će slabljenje kune prema euru dovesti do sve težeg vraćanja dospjelih obveza građana.

Dobiveni rezultati pokazuju da ukoliko opada iznos kredita kojeg banke odobravaju stanovništvu, *ceteris paribus*, moguće je očekivati povećanje broja građana u blokadi te njihovih nepodmirenih obveza. Iako se na prvi pogled čini da navedeno nije u skladu s očekivanjima, u recesijskom razdoblju koje je popraćeno usporavanjem gospodarske aktivnosti i rastom nezaposlenosti, banke se zbog povećane rizičnosti naplate potraživanja po kreditnim obvezama susprežu od odobravanja novih kredita koji često građanima služe za refinanciranje postojećih dugova. To potvrđuje i činjenica da je u promatranom razdoblju opadao ukupan iznos kredita odobrenih građanstvu. Navedeno je potvrđeno provođenjem Grangerovog testa uzročnosti.⁶

Najjednostavniji oblik Grangerove uzročnosti uključuje samo dvije varijable Y i X. Grangerov test provodi se putem jednostavne regresijske jednadžbe:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \varepsilon_{yt} \quad (3)$$

$$X_t = \alpha_{0x} + \sum_{i=1}^k \gamma_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_i Y_{t-i} + \varepsilon_{xt}$$

Na temelju prve jednadžbe i njenog F-testa testira se hipoteza $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_k = 0$, što znači da varijabla X_t ne uzrokuje Y_t u Grangerovom smislu. Analogno, na temelju druge jednadžbe testira se istinitost nulte hipoteze $H_0: \delta_1 = \delta_2 = \dots = \delta_k = 0$, što znači da varijabla Y_t ne

⁶ Pod pojmom uzročnosti podrazumijeva se mogućnost jedne varijable da predvidi dinamiku druge varijable. Ako se želi ispitati uzrokuje li događaj A događaj B, potrebno je ispitati koliki se dio dinamike varijable B u tekućem razdoblju može objasniti dinamikom same varijable u prethodnim razdobljima i hoće li se dinamika pojave B bolje objasniti ako se u analizu dodaju prethodne vrijednosti varijable A (Bahovec, Erjavec, 2009).

uzrokuje X_t u Grangerovom smislu.⁷

Analiza uzročnosti između ukupno odobrenih kredita građanima i broja blokiranih građana u promatranom razdoblju prikazana je u tablici 2, dok su rezultati uzročnosti između odobrenih kredita građanima i njihovih ukupnih neizvršenih obveza prikazani u tablici 3.

Tablica 2: Rezultati Grangerovog testa uzročnosti za varijable odobrenih kredita građanima i broja blokiranih građana (2 vremenska pomaka/laga uključena)

<i>Nul hipoteza:</i>	<i>Broj opaž.</i>	<i>F-test</i>	<i>p-vrijed.</i>
Uk. krediti odobreni stanovništvu ne uzrokuju broj blokiranih građana (u Grangerovom smislu)	25	2,12563	0,1455
Broj blokiranih građana ne uzrokuje ukupne kredite odobrene stanovništvu (u Grangerovom smislu)		5.71769	0,0109**

** signifikantno pri 5% vjerojatnosti

Tablica 3: Rezultati Grangerovog testa uzročnosti za varijable odobrenih kredita građanima i njihovih ukupnih neizvršenih obveza (2 vremenska pomaka/laga uključena)

<i>Nul hipoteza:</i>	<i>Broj opaž.</i>	<i>F-test</i>	<i>p-vrijed.</i>
Ukupni krediti odobreni stanovništvu ne uzrokuju neizvršene obveze građana (u Grangerovom smislu)	25	2,04907	0,1550
Neizvršene obveze građana ne uzrokuju ukupne kredite odobrene stanovništvu (u Grangerovom smislu)		13,0125	0,0002***

*** signifikantno pri 1% vjerojatnosti

Na temelju rezultata Grangerovog testa iz tablice 2. odbacuje se nulta hipoteza da broj blokiranih građana ne uzrokuje ukupne kredite odobrene stanovništvu (p-vrijednost iznosi 0,0109). Isto vrijedi i u slučaju nepodmirenih obveza građana, odnosno može se odbaciti nulta hipoteza da neizvršene obveze građana ne uzrokuju ukupne kredite odobrene stanovništvu (p-

⁷ U najopćenitijem slučaju jednadžba uključuje n prethodnih vrijednosti varijable X_t i m prethodnih vrijednosti varijable Y_t . Parametar ε_t predstavlja bijeli šum. Grangerovu uzročnost može se definirati kao: Varijabla X ne uzrokuje Y u Grangerovu smislu ako su sve vrijednosti parametara α_i , $\alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_n = 0$. Testiranje Grangerove kauzalnosti, tj. testiranje uzrokuje li varijabla X_t varijablu Y_t ustvari je testiranje skupne značajnosti pomaka varijable X_t u regresijskoj jednadžbi. Statistička značajnost barem jednog od pomaka varijable X_t ukazuje da varijabla X_t uzrokuje varijablu Y_t , a signifikantnost rezultata određuje se F testom (Bahovec, Erjavec, 2009).

vrijednost iznosi 0,0002). Dakle, postoji jednosmjerni uzročni utjecaj promatranih varijabli na varijablu ukupni krediti odobreni stanovništvu, ali ne vrijedi i obrnuto.

Rezultati Granger testa ukazuju da postoje jaki povratni učinci iz bankarskog sektora u kojem se zbog pogoršanih makroekonomskih uvjeta, rasta nezaposlenosti i povećanja udjela neneplativih („loših“) kredita, banke susprežu i usporavaju daljnje kreditiranje stanovništva. Broj građana u blokadi i njihovih neizvršenih obveza utječu na odobravanje kredita, odnosno banke smanjuju ponudu kredita radi povećanja rizičnosti naplate uslijed pogoršanih uvjeta u okruženju.

Dobiveni rezultati su u skladu s rezultatima do kojih je došla Liu (2004, 2009) prema kojima restriktivna monetarna politika dovodi do poskupljenja bankarskih kredita, kako za poduzeća tako i za kućanstva. U recesijskom razdoblju prezaduženo građanstvo i poduzeća počinju osjećati financijski pritisak te ukoliko nisu u mogućnosti dignuti novi kredit za refinanciranje obveza (što samo prolongira rješavanje problema), prisiljena su povući štedne depozite i prodati imovinu. Zaduženiji građani se lako mogu naći u situaciji u kojoj se ne mogu platiti dospjele obveze, ali ih ne mogu niti refinancirati, što dodatno povećava broj insolventnih osoba.

Potrebno je napomenuti kako ova analiza pruža tek početni uvid u problematiku u okviru koje se istražuje osjetljivost građana na nepovoljne šokove u njihovim prihodima koji su nastali kao posljedica pogoršanih uvjeta u makroekonomskom okruženju. Protekom vremena na raspolaganju će biti duže vremenske serije o broju blokiranih građana i iznosu njihovih blokada što bi omogućilo primjenu različitih metoda analize vremenskih serija čime bi se dobio detaljniji uvid u ovu problematiku. Za cjelovitu sliku posebno je važno da u analiziranim vremenskim serijama budu zastupljena razdoblja kako recesije tako i ekonomskog prosperiteta. Budući da FINA tek od 2012. godine objavljuje podatke o broju blokiranih građana i njihovim neizvršenim obvezama nije moguće analizirati smjer utjecaja varijabli u razdoblju ekonomskog prosperiteta u kojem postoji vjerojatnost pronalaska kauzalnosti suprotnog smjera. Kako u vremenima ekonomskog prosperiteta banke obično pojačavaju kreditnu aktivnost te često snižavaju kriterije za dobivanje kredita moguće je zamisliti kretanje kauzalnosti u smjeru gdje pojačana kreditna aktivnost i povećanje zaduženosti stanovništva vodi ka kasnijem povećanju broja i veličine blokada u trenutku kada nastupi gospodarska recesija i kontrakcija u odobravanju kredita.

3. Teorijske implikacije recepcije instituta potrošačkog stečaja u pozitivno pravni poredak

U čl. 1. Ustava, Republika Hrvatska definirana je kao socijalna država (Ustav RH).⁸ Kao socijalna država, Hrvatska je na sebe preuzela obvezu osiguranja socijalnih prava, odnosno temeljnih egzistencijalnih potreba svojih građana. Takva obveza ne računa na neke posebne, izvana definirane ciljeve, već samo na pravila i zakone, a u prvom redu na one koji se odnose na vlasništvo i ugovore. U navedenom su vidljivi problemi vezani uz osnovni pravac, sadržaj, metode i posljedice reformi potrošačkog stečaja budući da se mora zadržati određena mjera osjetljivosti i humanosti prema stečajnom dužniku, odnosno omogućiti dužniku minimalne uvjete za dostojanstven život bez obzira na odgovornost za dug. Pravna teorija je često isticala kako bi poštivanje ljudskog dostojanstva trebalo biti implicitno sadržano u svim postupanjima. Ona smatra da je ljudsko dostojanstvo postalo ugrožena kategorija koja se mora afirmirati i zaštititi kroz institut potrošačkog stečaja. Štoviše, i klasično shvaćanje *ius naturalizma* o ljudskom dostojanstvu, kao izvoru ljudskih prava, polazi od apsolutnih ideja o ljudskoj slobodi i autonomiji (Kambovski, 2013.; Hrabar, 2007.). Postavlja se pitanje: je li ljudsko dostojanstvo predmet insolventijskog zakonodavstva? Odgovor je potvrđan obzirom da zakonodavna uređenja koja afirmiraju brzu reintegraciju potrošača u društveni i ekonomski život, ideju ljudskog dostojanstva drže na izuzetno visokoj razini, usvajaju rješenja po kojima se dugovi otpuštaju odmah ili nakon izuzetno kratkih planova otplate duga. Iz praktične perspektive putem instituta izuzimanja od ovrhe, dužniku se osigurava egzistencijalni minimum, jer zakonodavac zabranjuje ovrhu u onom opsegu koji bi ugrozio zadovoljenje temeljnih ljudskih potreba dužnika i njegove obitelji. Iako predstavlja apstraktan i filozofski pojam, dostojanstvo je važno zbog svoje socijalno egzistencijalne komponente. Opća deklaracija o pravima čovjeka navodi da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima (čl. 1). Europska socijalna povelja govori o pristojnom / dostojanstvenom standardu življenja (čl. 4., st. 1.). Europska konvencija preuzela je načela iz Opće deklaracije o pravima čovjeka, dodatno ih

1.1. ⁸ U njemačkom temeljnom zakonu (1949.) stoji: „Savezna Republika Njemačka je demokratska i socijalna država (§ 20., st. 2.); uz to se država označava „... socijalno pravnom državom“ (čl. 28., st. 1.). Jednako navodi i slovenski Ustav „Slovenija je pravna i socijalna država“ (čl. 2.) Ustav Republike Slovenije. Tekstovi ustava dostupni su na mrežnim stranicama: <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/indeks.html> (17.05.2014.).

razradila i dodala specifičan mehanizam nadzora provođenja prava zajamčenih Konvencijom. Iako je Europska konvencija najznačajniji korak za pojedinca u priznavanju međunarodnog subjektiviteta, u Konvenciji se izrijeком ne navodi ljudsko dostojanstvo. Povelja temeljnih ljudskih prava EU-a izrijeком u glavi I. u članku 1. određuje da je ljudsko dostojanstvo nepovredivo. Ustavne tradicije velikoga broja zemalja jamče zaštitu dostojanstva osobe, pa tako i Ustav Republike Hrvatske (čl. 35.).⁹ Međutim, nigdje točno nije rečeno što zapravo znači pravo na dostojanstvo, ali kao takvo uživa pravnu zaštitu kao mnoga osobna, subjektivna prava (Hrabar, 2007.). Iz navedenih doktrinarnih promišljanja, kao i iz ustava i međunarodnih dokumenta kojima se jamči poštivanje dostojanstva osobe, proizlazi da je ljudsko dostojanstvo predmetom juridičkih promišljanja. Za potrebe ovoga rada i razumijevanje pojedinih tipova socijalne države, a time i socijalno-egzistencijalne komponente dostojanstva, bitno je razlikovati temeljne kriterije po kojima se ostvaruju socijalna prava. Potrebno je naglasiti postojanje modela otpusta dugova, kojim socijalne države zagovaraju pravo na novi financijski početak insolventnih pojedinaca. Priroda toga prava je omogućiti pristup svim građanima osnovnim materijalnim i duhovnim dobrima društva (Puljiz, 2001.). Ovisno o gospodarskoj situaciji, podložna su čestim državnim intervencijama i prilagodbama (Ravnić, 1997.). S jedne strane teška gospodarska i socijalna situacija vrši pritisak na državu da povećanom intervencijom u redistribuciji nacionalnog dohotka rješava socijalne probleme u društvu, dok s druge, globalizacijski trendovi i potreba za razvojem kompetitivne države nameću smanjenje socijalnih troškova (Strategija vlade RH, 2003.). Ta se proturječnost reflektira i u tekućoj, praktičnoj socijalnoj politici gdje zbog svoje prirode socijalna prava dolaze u sukob s ekonomskim, vlasničkim i ugovornim pravima (primarno načelom *pacta sunt servada*). Ljudsko dostojanstvo nije samo etička kategorija, već i pojam koji je sadržan u određenom broju međunarodnih dokumenata i nacionalnih zakona (Flint, 1991.; Hrabar, 2007.), kroz koji se nameće obveza da se na putu prema funkcionalnom ekvilibrijumu, u kojem će doći do koegzistencije između brige o ljudskim pravima i brige države o socijalno najugroženijima, neprekidno traga za kvalitetnijim rješenjima. Iako postoje brojna sporna pitanja, čimbenici koji utječu na moguće pravilne odgovore još su brojniji. Rezultat su mnogobrojna stajališta i nerijetko otežana mogućnost izrade i formuliranja jedinstvenog modela oslobađanja od preostalih dugova potrošača. Stoga u

⁹ Ustavi Argentine, Australije, Liberije nigdje izrekom ne spominju pojam „dostojanstvo“. Tekstovi ustava dostupni su na mrežnim stranicama: <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/index.html> (17.05.2014.).

cilju što sveobuhvatnijega odgovora na izneseno, uz uvažavanje naprijed navedenih čimbenika, u nastavku rada razmatra se socijalno, ekonomsko, potrošačko, pravno te povijesno opravdanje postupka otpust dugova za potrošače.

3.1. Socijalno-rehabilitacijski teorijski pristup opravdanju recepcije instituta potrošačkog stečaja

Sa stajališta stečajnog postupka, posebice potrošačkog stečaja, promišljanje o ljudskom dostojanstvu osobito je zanimljivo budući da je u njegovom središtu čovjek, pojedinac, potrošač (Hrabar, 2007.). To mu daje legitimitet i unutarnju snagu i doprinosi njegovoj socijalnoj prihvatljivosti jer cilj svake moderne socijalne države i njene socijalne politike predstavlja unaprjeđivanje socijalne dobrobiti građana. Iz poredbene perspektive uzrok moderne socijalne politike formiranje je industrijaliziranih zapadnoeuropskih zemalja koje su stvorile socijalne probleme koje tradicionalni mehanizmi nisu bili u stanju riješiti (Puljiz, 2008.) Usporedbom prestacijskih politika može se zaključiti da što je slabija socijalna mreža koju država osigurava svojim građanima, vjerojatnije je da će pojedinci posuđivati financijska sredstva da bi koristili usluge koje bi inače omogućavala država. Primjerice, u SAD-u je izrađen prijedlog „Zakona o potrošačkom stečaju uzrokovanog medicinskim dugovima“ (engl. *Medical Bankruptcy Fairness Act* (MBFA)) s ciljem stvaranja posebne kategorije dužnika s medicinskim dugovima (§ (2.), st. (a), t. (1)(39.B)) koji bi se mogli osloboditi preostalih dugova.

Državne vlasti u SAD-u restriktivnije su kada su u pitanju izdatci za socijalnu pomoć, odnosno prevenciju i kompenzaciju, za razliku od Europe, gdje se tim vrstama socijalnih prava pridaje veća važnost, a socijalne prestacije su izdašnije. Ograničena socijalna sigurnost u SAD-u može doprinijeti financijskoj oslabljenosti pojedinaca i većoj dostupnosti i pristupačnosti sustava potrošačkog stečaja. U skladu s navedenim, američka pravna teorija smatra da je funkcija potrošačkog stečaja, barem djelomično, socijalnoga karaktera (Adler, Polak, Schwartz, 2000.; Jacoby, 2001.; Hynes, 2002.; Feibelman, 2005.). Sukladno takvim razmišljanjima cilj je potrošačkog stečaja omogućavanje socijalnog osiguranja protiv nesposobnosti za plaćanje te neočekivanih izdataka u budžetu potrošača (Posner, 1977.; Hirsch, 1994.; Posner, 1995.; Ramsay, 1997.). Ova teorija polazi od pretpostavke da za posljedice insolventnosti nisu krivi ni vjerovnici ni dužnici, već država (Reifner, Kiesilainen, Huls, Springeneer, 2003.). Stoga, kada

insolventnost vodi prema oduzimanju stambenih nekretnina, zdravstvenim problemima ili nezaposlenosti, socijalna država je obvezna pružiti pomoć dužniku. Ona mora oblikovati stečajno pravo, a otpust dugova može biti uspoređen s drugim sigurnosnim socijalnim mrežama, primjerice, naknadom za nezaposlene. S praktičnoga gledišta ograničena socijalna sigurnost u SAD-u doprinosi financijskoj oslabiljenosti pojedinaca, ali i lakšem pristupu postupku potrošačkog stečaja (Clarke, Piven, 2001.). Sličan liberalan pristup potrošačkom stečaju u Novom Zelandu povezan je sa smanjenim socijalnim davanjima početkom 90-ih što je rezultiralo povećanom financijskom oslabiljenošću pojedinaca. To je na kraju opet dovelo do povećanog broja potrošačkih stečajeva (Davey, 2001.; Heath, 1999.). Isto tako, postupna smanjenja socijalnih davanja u Nizozemskoj ranih 70-ih rezultirala su uvođenjem sustava potrošačkog stečaja u 1997. (Efrat, 2002.). Smanjenje socijalnih davanja 80-ih u Velikoj Britaniji popraćeno je izmjenama odredbi o potrošačkom stečaju tako da su se otpuštali dugovi potrošačima nakon tri godine (Alcock, Craig, 2001.). S druge strane, u socijalno orijentiranim zemljama, primjerice skandinavskim zemljama, postoji manja potreba za otpustom dugova kroz postupak potrošačkog stečaja. Potrošači u skandinavskim zemljama uživaju velike socijalne dobrobiti, primjerice, radne beneficije, besplatno zdravstvo, besplatno školstvo itd. (Pinch, 1997.). Kako imaju manje potrebe za financiranjem zdravstvenog osiguranja ili školovanja, čak i ako postanu financijski oslabiljeni, okreću se drugim socijalnim programima koje pruža država, čineći tako potrošački stečaj suvišnim (Sullivan, Warren, Westbrook, 2001.). Stoga mnoge od ovih država nisu uključile darežljive otpuste dugova kao što su automatski otpust dugova, već su uvele sustave kojima se otpust dugova daje temeljem sudske diskrecije.

Daljnje opravdanje za otpust dugova potrošača rehabilitacija je dužnika. Takav cilj, koji se postiže planom otplate duga, zastupljeniji je u zakonodavnim modelima europskoga pravnog kruga. Želja je obnoviti dostojanstvo dužnika, vraćanjem samopouzdanja i osjećaja postignuća koji je ostvaren kada je ispunjen plan otplate duga. U dodatku takvom planu otplate duga rehabilitacija uključuje određene oblike savjetovanja i financijske edukacije insolventnih pojedinaca. Sam otpust dugova neće riješiti probleme dužnika, pa čak može biti i otežavajući čimbenik prema cilju postizanja rehabilitacije, ako se ne uspiju adresirati uzroci insolventnosti. Ova teorija gleda na otpust kao obvezu društva radi zaštite dostojanstva pojedinca (Howard, 1987.).

3.2. Ekonomsko teorijski pristup opravdanju recepcije instituta potrošačkog stečaja

Ekonomska teorija polazi od koncepta učinkovite raspodjele rizika između dužnika i vjerovnika (Posner, 1975.; White, 1977.; Alexander, 2000.; Posner, Rosenfield, 1997.). Rizik financijske propasti u stečajnom postupku treba biti stavljen na stranku koja bolje razumije i sposobnija je podnijeti rizik (Eisenberg, 1980., 1981., Halpern, 1987.). To ovisi o dva čimbenika: koja će stranka bolje spriječiti da uopće dođe do rizika, te koja je bolje osigurana od rizika. Kreditne institucije bi sukladno navedenoj teoriji trebale snositi rizik u slučaju gubitka sredstava zbog insolventnosti pojedinaca, osim kada potrošač ne želi platiti, gdje je rizik nešto što se uobičajeno ne može predvidjeti na pojedinačnoj razini. S druge strane, osim što su bolji u predviđanju rizika i potencijalne nesposobnosti za plaćanje, vjerovnici su općenito bolje osigurani, budući da su svjesniji potrebe za osiguranjem i mogu ostvariti premije osiguranja jeftinije od svojih dužnika. Budući da će negativne posljedice padati teže na dužnike negoli na vjerovnike, potonji bi trebali snositi veći dio „tereta“.

U SAD-u tržišni ekonomski odnosi temelje se na privatnom poduzetništvu i liberalnijim stečajnim zakonima koji dopuštaju brzi otpust dugova potičući dužnike na poduzimanje poduzetničkih rizika. Slično je u Kanadi koja potiče poduzetničke rizike tako da omogućava darežljive financijske otpuste insolventnim pojedincima (i poduzetnicima) (Houlden, Morawetz, 1993.). Početkom 90-ih Njemačka je poticala poduzetništvo povećavajući broj programa za pomoć i smanjujući birokraciju vezanu uz osnivanje poduzeća. Stupanjem na snagu Insolvencijskog zakonika 1999. Njemačka je prvi put uvela insolvencijski postupak za potrošače (Paulus, 1998.). Tijekom 90-ih finska vlada uvodi niz poticajnih mjera radi promidžbe poduzetništva (Global Entrepreneurship Monitor, 1999.). Usporedno s promidžbom poduzetničke kampanje finska vlada reformirala je i stečajno zakonodavstvo uvodeći otpust dugova za pojedince. Konzervativna filozofija novoga financijskog početka u Izraelu poticala je antipoduzetničku klimu koja je prevladavala u izraelskom društvu. Ipak, reforma stečajnog zakonodavstva 1996. pokazuje želju vlade na poticanje poduzetništva (Efrat, 1999., 2000.). Liberalizacija stečajnog zakonodavstva u Engleskoj uvedena je kako bi se pojedincima omogućilo da postanu poduzetnici. S druge strane Kina koja je tradicionalno bila skeptična prema poduzetništvu, nije uvela mogućnost otpusta dugova pojedincima (pa i financijski oslabljenim poduzetnicima). Kako se Kina nedavno transformirala prema tržišnoj ekonomiji

uvela je institut stečaja, ali isključivo za velike državne kompanije i multinacionalna poduzeća (Boisot, 1997.).

S ovoga gledišta otpust dugova zadovoljava i osnovne ekonomske definicije osiguranja. Naime, prenosi se rizik s dužnika (osiguranika) na njegove vjerovnike (osiguravatelje), što ih ovlašćuje zahtijevati kompenzaciju u obliku povećane kamatne stope. Takvo osiguranje zahtijeva od pojedinca da smanji potrošnju određeno vrijeme zbog loše financijske situacije, budući da poteškoće inače mogu onesposobiti pojedinca i smanjiti njegovu produktivnost, koja rezultira velikim društvenim troškovima. Preveliko smanjenje potrošnje može dovesti do negativnih ekonomskih trendova, pada agregatne potražnje, pa i recesije, ako insolventnost zahvaća veliki broj kućanstava (White, 2005.). Stoga najveći broj država omogućuje insolventnim pojedincima pregovaranje s vjerovnicima o djelomičnom otpustu duga. Mehanizmi se razlikuju ovisno o zemlji, bilo u pogledu imovine koja je izuzeta, mogućnosti raspolaganja s budućom imovinom, dužinom plana otplate duga, mogućnošću otpust dugova najugroženijim potrošačima kao i u podmirivanju troškova postupka.

Slično opravdanje, koje je možda prikladnije za trgovce pojedince te trgovačka društva je tzv. poduzetnička teorija (Armour, 2008.). Po ovoj teoriji, stečajno zakonodavstvo djeluje kroz sustav ograničene odgovornosti (Huls, 1994.). Empirijska istraživanja potiču ovu teoriju, ukazujući na utjecaj stečajnog zakonodavstva na ekonomiju. Ovu teoriju zastupaju i neki hrvatski autori smatrajući da problem nije u velikom broju stečajnih postupaka, već stvarni problem proizlazi iz činjenice da se na tržištu nalaze subjekti nad kojima je odavno trebao biti otvoren stečajni postupak (Šimundić, 2014.)

Sa stajališta potrošača bitno je da zakonodavac s opsegom izuzete imovine kao i izuzimanjem budućih prihoda u eventualnom planu otplate duga ograniči odgovornost insolventnih pojedinaca omogućujući im smanjenu, ali određenu potrošnju, odnosno sudjelovanje na tržištu.

3.3. Potrošačko teorijski pristup opravdanju recepcije instituta potrošačkog stečaja

Povijest potrošačkog stečaja temelji se na istim premisama kao i zaštita potrošača (Niemi-Kiesilainen, Ramsay, Whitford, 2009.). Zajedničko obilježje svih modernih demokratskih država zaštita je gospodarski slabije strane u poslovnim transakcijama. Stoga se i zakonima o

zaštiti potrošača štite fizičke osobe, potrošači, kada kupuju na tržištu usluge za svoje neprofesionalne svrhe, odnosno za osobne ili obiteljske potrebe. Slijedom toga nužno je istaknuti da zaštita potrošača predstavlja civilizacijsku stečevinu razvijenih demokracija, uređenih tržišta i sustav vrijednosti u stalnom razvoju (Jackson, 1985.; Prijedlog Zakona o zaštiti potrošača, 2002.).

Kako se pravna zaštita potrošača i fizičkih osoba koji nisu dužnici pojedinci u EU i SAD-u kontinuirano dopunjuje, uvođenjem potrošačkog stečajnog zakonodavstva u hrvatsko pravo unaprijediti će se postojeći propisi te stvoriti povoljni uvjeti za stvaranje i poboljšavanje sustava aktivne zaštite fizičkih osoba.

3.4. Pravno teorijski pristup opravdanju recepcije instituta potrošačkog stečaja

Značaj analize instituta potrošačkog stečaja, uvažavajući naprijed navedene razloge, odražava se u potrebi određivanja temeljnih obilježja instituta kojima će se, s jedne strane, osigurati zaštita pravnog položaja vjerovnika, posebno imajući u vidu zahtjev za ravnomjernim namirenjem svih vjerovnika, a s druge osigurati instrumente u službi zaštite pravnog položaja dužnika kao tradicionalno “slabije strane“ u određenom pravnom odnosu.

Pozitivnopravna pravila građanskog ovršnog prava predviđaju da se ovrhovoditelji (vjerovnici) namiruju ovršnim postupcima (tzv. specijalna egzekucija) (Dika, 2007.; Mihelčić, 2015.). Uz načelnu zabranu samopomoći i postojanja institucionalnog monopola prisile, neprijeporno je vjerovnikovo pravo da prisilnim putem ostvari svoju tražbinu, ako mu je ovršenik (dužnik) dragovoljno ne ispuni. Ipak, vladavina prava i pravna sigurnost, kao i ekonomski zahtjevi funkcioniranja tržišta traže i kao jedno od ključnih pitanja postavljaju problem očuvanja integriteta ovršenika (dužnika). Jedno je od mogućih rješenja i uvođenje potrošačkog stečaja, koji još nije uređen u hrvatskom pozitivnom pravu, ali ovaj institut poznaju i uređuju brojni poredbenopravni sustavi koji pripadaju i anglosaksonskom i kontinentalnom pravnom krugu.

U okolnostima insolventnosti potrošača postoji opravdana bojazan da se „bolje informirani“, odnosno vjerovnici koji imaju saznanja o financijskim prilikama dužnika, koriste ta saznanja prioritarno namire u ovršnom postupku. A to stoga, što se ovršno namirenje u skladu s jednim od načela toga postupka provodi prema pravilu „prvi u vremenu

jači u pravu“ (lat. *prior tempore potior jure*). To može imati za posljedicu da se „manje informirani“ vjerovnici ne namire u cijelosti, odnosno da se uopće ne namire u slučaju kada ne preostane za namirenje niti jedan dio dužnikove imovine. U tom smislu postoji potreba da se prisilno namirenje uredi i pravilima stečajnog prava, odnosno pravilima kojima bi se uredio potrošački stečaj. Naime, jedno je od temeljnih načela stečajnog postupka načelo pariteta (lat. *par condicio creditorum*), prema kojem se svi vjerovnici namiruju u isplatnim redovima i imaju pravo na ravnopravno i razmjerno namirenje nad dužnikovom (zapljenivom) imovinom.

Cilj je potrošačkog stečaja osigurati određeni stupanj pravičnosti namirenja svih stečajnih vjerovnika iz imovine dužnika, u slučaju kada zapljeniva imovina nije dostatna da bi se podmirile tražbine. S druge strane cilj je zaštititi i interese dužnika. Recepcijom instituta potrošačkog stečaja, između ostalog, omogućilo bi se razmjerno namirenje vjerovnika jer bi se dužnikova zapljeniva imovina ravnomjerno distribuirala među vjerovnicima. Na taj način dužnik bi dobio zaštitu od daljnjih zahtjeva vjerovnika, a završetkom postupka bio bi „rehabilitiran“ i slobodan djelovati i doprinositi jednako kao i drugi članovi zajednice.

3.5. Povijesno teorijski pristup opravdanju recepcije instituta potrošačkog stečaja

Dugo je vladalo uvjerenje kako stečajni propisi s naših prostora u svemu prate, ako ne i nadmašuju međunarodne standarde. To se svakako moglo odnositi na Privremeni red stečajni iz 1859. koji je poznao institut „potrošačkog stečaja“ (čl. 2., st. 1., čl. 3., čl. 5., čl. 6.) (Hinković, 1884.). Na određeni način i u određenim razdobljima, zahvaljujući prije svega vještoj disimulaciji političkog sustava prihvatljivim zakonima i njihovoj reputaciji stečenoj poređenjem sa zakonima i praksom zemalja iste ili slične političke orijentacije to se moglo odnositi i na Stečajni zakon iz 1930. koji je također poznao potrošački stečaj (čl. 67.) (Verona, Zuglia, 1930.). Pojedina domaća rješenja poslije stupanja na snagu Stečajnog zakona 1997. (NN, br. 44/96., stupio na snagu 01. siječnja 1997.) nisu u skladu sa suvremenim standardima. Stvaranje novog zakonskog okvira gospodarskih aktivnosti jedan je od najvažnijih početnih koraka tranzicije 90-ih. U RH su se, kao i u drugim tranzicijskim zemljama, paralelno odvijala dva procesa: deregulacija i liberalizacija (kreditnog) tržišta te implementacija novih instituta karakterističnih za tržišno gospodarstvo. U vrijeme donošenja Stečajnog zakona 1996. prva faza tranzicije je bila pri kraju. Pravni okvir tržišnog gospodarstva je, bar formalno-pravno u velikoj

mjeri izgrađen. Sam Stečajni zakon je složen i obiman zakon (342 članka), a mnoga njegova rješenja su u bitnome nova (Dika, 1998.). Za ovaj rad je važno da je Zakon samo kao (izuzetnu) mogućnost predviđao da se interesi vjerovnika prezaduženog trgovačkog subjekta mogu ostvarivati i bez konačne eliminacije dužnika. To je važno jer u preustroju trgovačkog društva, kao vidu alternative likvidacijskom stečaju, postoje određene sličnosti s institutom potrošačkog stečaja, budući da oba instituta imaju za cilj „ozdravljenje“ insolventnog društva/pojedinca, kroz izradu i primjenu plana otplate duga (Radović, 2006.). Od stupanja na snagu, 1997., Stečajni zakon noveliran je više puta (NN, br. 44/96., 161/98., 29/99., 129/00., 123/03., 197/03., 187/04., 82/06., 116/10., 25/12., 133/12. i 45/13. - dalje: SZ.), s ciljem funkcionalizacije stečajno-pravne zaštite. U ovom kontekstu treba promatrati i donošenje Zakona o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi (NN, br. 108/12., 144/12., 81/13. i 112/13.). Indikativna metoda utvrđivanja činjenica ukazuje kako željeni ciljevi još nisu ostvareni (Dika, 2012.; Nacionalno vijeće, 2014.), a pred zakonodavcem je novi/stari zadatak – implementacija instituta potrošačkog stečaja. Ideja proširenja pasivne stečajne sposobnosti na sve fizičke osobe nije nova i u Zakonu već postoji institut stečaja na imovinom dužnika pojedinca, gdje se dužnikom pojedincem prema odredbama SZ-a smatraju trgovac pojedinac i obrtnik (čl. 3., st. 1. SZ) (Čuveljak, 2008.). Na platformi ovog instituta, kroz rješenja Nacrta 2014., razmišlja se i o regulativi potrošačkog stečaja (Ministarstvo pravosuđa, 2012a., 2012b., 2014., Bodul, Vuković, 2014.).

4. Osvrt na rješenja Nacrta 2014. i pravno transplantiranje njemačkih rješenja

Proklamirani ciljevi postupka potrošačkog stečaja su sljedeći: (1) postupak stečaja provodi se radi ostvarenja skupnog i ravnomjernog namirenja vjerovnika postizanjem *sporazuma* između potrošača i vjerovnika o otplati preostalog duga ili unovčenjem potrošačeve imovine te (2) potrošaču pružiti mogućnost da se nakon proteka razdoblja provjere dobrog ponašanja oslobodi od preostalih obveza prema vjerovnicima (čl. 2. Nacrta).

Kako bi se rasteretilo sudove od velikog broja očekivanih postupaka, zakonodavac je predvidio dužnost predlagatelja da pokuša postići sporazum sa svojim vjerovnicima u izvansudskom postupku prije podnošenja prijedloga za otvaranje postupka stečaja potrošača nadležnom općinskom sudu (čl. 5-12. Nacrta). Prema Ministarstvu pravosuđa RH, izvansudski

postupak se provodi pred savjetovalištimama te je zamišljen kao vrsta formalnog postupka kojem je svrha, osim svojevrsnog posredovanja među sudionicima postupka, prikupljanje svih relevantnih podataka o potraživanjima vjerovnika i potrošačevoj imovini.

Ako se potrošač u navedenoj fazi postupka ne bi dogovorio sa vjerovnicima oko načina podmirenja postojećih tražbina, postupak bi se nastavio pred nadležnim sudovima. Sam sudski postupak također ima elemente dobrovoljnosti te se potrošaču ponovno pruža prilika sa vjerovnicima postići dogovor pred sudom u vidu sudske nagodbe (čl. 12-24. Nacrta). Ako do nagodbe ne bi došlo, sud imenuje povjerenika koji u daljnjem tijeku postupka ima ključnu ulogu u razdiobi potrošačeve imovine te predstavlja svojevrsan most između suda, potrošača i vjerovnika (čl. 25-36. Nacrta).

Postupak se provodi u tri etape, kao i njemački Insolvencijski postupak za potrošače (njem. Insolvenzordnung, Bundesgesetzblatt 1994., I str. 2866, posljednja izmjena BGB1, 2010., I, str. 1885.). Takva recepcija ima svoje snažno pravno utemeljenje u kontinentalnoj školi prava zasnovanoj na recepciji rimskog prava te kasnije njemačkog prava. Doktrina naznačuje kako je jasna orijentacija na postojećem sustavu s pozitivnim iskustvom u praksi smisljena, iz razloga što takva situacija omogućava korištenje strane sudske prakse i stručne literature kao pomoćnog sredstva u rješavanju problema koji se javljaju u primjeni zakona.

5. Umjesto zaključka

Ako se zanemari područje normativnog i analizira ekonomsko-socijalno stanje države i društva, može se zaključiti kako je ljudskog dostojanstva zapostavljeno gotovo do neprepoznatljivosti. Drugim riječima, stvarno stanje je daleko od normativne forme i želje za izgradnjom društva temeljenog na ljudskom dostojanstvu. Danas, kada su ekonomski uvjeti poslovanja u svijetu znatno pogoršani i česte gospodarske krize ukazuju na potrebu za radikalnom reformom potrošačko stečajne regulative, materiji potrošačkog stečaja se sve više posvećuje pozornost, osobito u svjetlu ekonomsko socijalnih promjena u (post)tranzicijskim zemljama. Sustav stečajno pravne zaštite potrošača se našao na vrhu liste pravno-političkih prioriteta reforme pravosuđa što je dovelo do toga da gotovo sve države članice EU, uključujući i Hrvatsku, započnu projekte na implementaciji, tj. funkcionalizaciji potrošačkog stečaja. Problematika potrošačkog stečaja čak i u zemljama s dugom tržišnom tradicijom, primjerice

Njemačkoj, predstavlja izrazito dinamičnu oblast jer se traže nova pravna rješenja koja će pratiti trendove globalnih promjena. Svijest o negativnim posljedicama nepostojanja potrošačkog stečaja ili nomotehnički nedostatne regulative je prevladana utilitarističkim i pragmatičnim konceptom prava koji dovodi do nove potrage za „izgubljenim“ dostojanstvom. Prevladavajući modeli potrošačkog stečaja ukazuju kako se dužnicima nameće dugo razdoblje otplate duga, visoki i nepovratni troškove administriranja, a najčešće se njime ne ostvaruje namirenje vjerovnika. U konačnici rasprava o pitanjima potrošačkog stečaja nije do danas stvorila jasan pravno-filozofski koncept ljudskog dostojanstva, ali je u EU primjetan sve snažniji pritisak na „reviziju“ prava i potrebu implementacije kvalitetnijih rješenja instituta potrošačkog stečaja koja su u skladu sa zahtjevom poštivanja dostojanstva pojedinca. Time potrošački stečaj (p)ostaje krajnje rješenje za otplatu dospjelih dugova, koji su nastali zbog niza objektivnih i subjektivnih razloga (npr. bolest, gubitak posla, razvod ili smrt), putem kojeg je potrebno pomiriti brojne pojedinačne interese, zakonitosti tržišta i opći (javni) interes.

U analizi prezaduženosti i oblikovanju zakonskih rješenja najčešće se razmatraju individualne (subjektivne) karakteristike potrošača pri čemu se zanemaruje ekonomsko okruženje. Potrošački stečaj potrebno je sagledati s više aspekata jer je osobna prezaduženost i strukturno uvjetovan fenomen koji ovisi o makroekonomskim kretanjima. Navedeno podupire činjenica da u vrijeme recesije i nepovoljnih makroekonomskih kretanja raste broj blokiranih građana kao i njihove neizvršene obveze.

Dobiveni rezultati provedene analize kauzalnosti podupiru ekonomsku teoriju raspodjele rizika budući da je utvrđen jednosmjerni uzročni utjecaj broja blokiranih građana i neizvršenih obveza na ukupne odobrene kredite stanovništvu. Rezultati pokazuju da kreditne institucije svjesno percipiraju rizik koji proizlazi iz povećanja blokada i iznosa neizvršenih obveza te na njega automatski reagiraju postroženjem uvjeta za dobivanje kredita, zahtijevanjem većih kolaterala te općenito smanjenjem kreditne aktivnosti. Ovakvo postupanje kreditnih institucija jasno pokazuje da su svjesne rizika, kao i činjenice da će se dio tih rizika materijalizirati u obliku nenaplativih plasmana i posljedičnih gubitaka. Kreditne institucije ponašaju se sukladno očekivanju da će neminovno morati snositi dio tereta krize, ali istovremeno koristeći svoj utjecaj koji prvenstveno izvire iz njihove uloge vjerovnika same države, pokušavaju smanjiti svoj dio tereta te što veći dio gubitaka prebaciti na dužnike i državu. U tom trenutku uloga je socijalne

države da zaštiti dužnike i porezne obveznike te ravnomjernije rasporedi teret krize i nastale gubitke.

Literatura:

- Adler, B., Polak, B., Schwartz, A. (2000). Regulating Consumer Bankruptcy: A Theoretical Inquiry, *Journal of Legal Studies*, 29, 1, 585-592.
- Alcock, P., Craig, G. (2001). The United Kingdom: Rolling Back the Welfare State?, *International Social Policy Welfare Regimes in the Developed World*, (Pete Alcock i Gary Craig, eds.), 124. i 133.
- Alexander, P.C. (2000). With Apologies to C.S. Lewis: An Essay on Discharge and Forgiveness, *Norton Journal of Bankruptcy Law and Practice*, 9, 1, 601-602.
- Armour, J. (2008). Bankruptcy Law and Entrepreneurship, *American Law and Economics Review*, 10, 1, 303.
- Bahovec, V., Erjavec, N. (2009). *Uvod u ekonometrijsku analizu*, Element, Zagreb, I izdanje.
- Bodul, D. (2011). Osobni stečaj - globalni trend i hrvatska perspektiva, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 32, 1, 355. i 356.
- Boisot, M. (1997). *Unfinished Business: Obstacles to Entrepreneurship in the Reform of State - Owned Enterprises in China and Vietnam*, Entrepreneurship in a Global Context, (Birley, Sue i MacMillan, Ian C., eds.), Esade, Routledge, 37.
- Clarke, J., Piven, F.F. (2001). *United States: An American Welfare State?*, International Social Policy Welfare Regimes in the Developed World, (Pete Alcock i Gary Craig, eds.), 26.
- Čuveljak, J. (2008). Oslobođenje od preostalih obveza u stečajnom postupku, *Pravo u gospodarstvu*, 48, 3, 955-970.
- Davey, J.A. (2001). *New Zealand: The Myth of Egalitarianism*, International Social Policy Welfare Regimes in the Developed World, (Pete Alcock i Gary Craig, eds.), Palgrave, New York, 85. i 89.
- Dika, M. (1998). *Insolventijsko pravo*, Pravni fakultet, Zagreb, 1-10.
- Dika, M. (2007). *Građansko ovršno pravo, I knjiga, Opće građansko ovršno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 8. et seq.
- Dika, M. (2012). *Predstečajna nagodba: pretpostavke, pokretanje, tijela, sudionici, provedba postupka, učinci, stavljanje izvan snage*, u: Savjetovanje o Zakonu o financijskom restrukturiranju i predstečajnoj nagodbi, Organizator, Zagreb, CRNIĆ, Ivica, (ur.), 55.
- Efrat, R. (1999). The Fresh start Policy in Bankruptcy in Modern Day Israel, *American Bankruptcy Institute Law Review*, 7, 1, 555., 571-577.
- Efrat, R. (2000). The Transformation of the Israeli Bankruptcy System as a Reflection of Societal Changes, *Journal of International Law and Politics*, 10, 1, 46-51.
- Efrat, R. (2002). Global Trends in Personal Bankruptcy, *American Bankruptcy Law Journal*, 76, 1, 91.
- Eisenberg, T. (1980-1981). Bankruptcy Law in Perspective, *UCLA Law Review*, 28, 981.
- Feibelman, A. (2005). Defining the Social Insurance Function of Consumer Bankruptcy, *American Bankruptcy Institute Law Review*, 13, 129-130.
- Flint, R.E. (1991). Bankruptcy Policy: Toward a Moral Justification for Financial Rehabilitation of the Consumer Debtor, *Washington and Lee Law Review*, 48, 1, 529.
- Global Entrepreneurship Monitor, (1999). Executive Report, 32, 1, 30.

- Halpern, S.W. (1987). Application of the Doctrine of Commercial Impracticability: Searching for "The Wisdom of Solomon", *University of Pennsylvania Law Review*, 135, 1, 1123. i 1159.
- Heath, P. (1999). Consumer Bankruptcies: A New Zealand Perspective, *Osgoode Hall Law Journal*, 37, 439. i 445.
- Hinković, H. (ur.), (1884). *Stečajni red od 18. srpnja 1859*, Naklada knjižare Mučnjak i Senftleben, Zagreb, 35-130.
- Hirsch, A.J. (1994). Inheritance and Bankruptcy: The Meaning of the "Fresh Start", *Hastings Law Journal*, 45, 1, 175., 202-210.
- Houlden, L.W.; Morawetz, C.H. (1993). *Bankruptcy and Insolvency Law of Canada*, 3rd ed., The Carswell Company Limited, Toronto, 31.
- Howard, M. (1987). A Theory of Discharge in Consumer Bankruptcy, *Ohio State Law Journal*, 48, 1, 1059.
- Hrabar, D. (2007). Deontološka prosudba ljudskog dostojanstva u obiteljskom pravu, *Bogoslovska smotra*, 77, 1, 29-42.
- Huls, N., et al. (1994). Overindebtedness of Consumers in the EC Member States: Facts and search for Solutions, *Story-Scientia*, Bruxelles, 143.
- Hynes, R.M. (2002). Optimal Bankruptcy in a Non-optimal World, *Boston College Law Review*, 44, 1, 75-78.
- Jackson, T.H. (1985). The „Fresh Start“ Policy in Bankruptcy Law, *Hastings Law Journal*, 98, 7, str. 1393.
- Jacoby, M.B. (2001). Collecting Debts from the Ill and Injured: The Rhetorical Significance, But Practical Irrelevance, of Culpability and Ability to Pay, *American University Law Review*, 51, 1, 250-266.
- Jakubík, P., Schmieder, C. (2008). *Stress Testing Credit Risk: Is the Czech Republic Different from Germany?*, Czech National Bank, Working paper series 9/2008, Prague, 1-63.
- Kambovski, V. (2013). *Završni dokument: opšte konstatacije - uvodne riječ - poruke*, Kopaonička škola prirodnog prava, dvadeset šesti susret, Kopaonik, Futura, 9. et seq.
- Liu, J. (2004). Macroeconomic determinants of corporate failures: evidence from the UK, *Applied Economics*, 36, 9, 939-945.
- Liu, J. (2009). Business failures and macroeconomic factors in the UK, *Bulletin of Economic Research*, 61, 1, 47-72.
- Mihelčić, G. (2015). *Komentar Ovršnog zakona*, Organizator, Zagreb, 1-1194.
- Nacionalno vijeće za praćenje provedbe Strategije suzbijanja korupcije u Hrvatskom saboru na temu: „Koruptogenost i zloupotrebljivost pravnog uređenja instituta predstečajne nagodbe“, sjednica održana dana 25.02.2014.
- Nacrt Prijedloga iskaza o procjeni učinka propisa za pripremu Nacrta prijedloga Zakona o stečaju potrošača, (2012a). Ministarstvo pravosuđa, Zagreb, 1-5.
- Nacrt prijedloga Zakona o stečaju potrošača, (2014.). Ministarstvo pravosuđa, Zagreb, 1-40-
- [Niemi-Kiesilainen, J.](#), [Ramsay, I.](#), Whitford, W.C. (eds.), (2009). [Consumer Credit, Debt and Bankruptcy](#), Comparative and International Perspectives, Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2. et seq.
- Paulus, C. (1998). The New German Insolvency Code, *Texas International Law Journal*, 33, 1, 141., 143-144.
- Pinch, S. (1997). *Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision*, Clavs Ltd., London, 1997., str. 15.

- Polazne osnove za uvođenje instituta Osobnog bankrota, (2012b). Ministarstvo pravosuđa, Zagreb, 1-6.
- Posner, E.A. (1995). Contract Law in the Welfare State: A Defense of the Unconscionability Doctrine, Usury Laws, and Related Limitations on the Freedom to Contract, *Journal of Legal Studies*, 24, 1, 283., 307.
- Posner, R.A. (1975). The Economic Approach to Law, *Tax Law Review*, 53, 1, 757. 764.
- Posner, R.A. (1977). *Economic Analysis of Law*, 2^{ed}, Little Brown, 293.
- Posner, R.A., Rosenfield, A.M. (1997). Impossibility and Related Doctrines in Contract Law: An Economic Analysis, *Journal of Legal Studies*, 6, 1, 83. i 90.
- Puljiz, V. i dr. (2008). Socijalna politika Hrvatske, Pravni fakultet, Zagreb, 11.
- Puljiz, V., (2001). Hrvatska: od pasivne prema aktivnoj socijalnoj državi, *Revija za socijalnu politiku*, 8, 1, 1-18.
- Radović, V. (2006). *Individualni stečaj*, Dosje, Beograd.
- Ramsay, I. (1997). Models of Consumer Bankruptcy: Implications for Policy and Research, *Journal of Consumer Policy*, 20, 1, 269., 274-278.
- Ramsay, I. (2011). *Between Neo-Liberalism and the Social Market: Approaches to Debt Adjustment and Consumer Insolvency in the EU*, u: Anderson, R., Dubois, H., Koark, A., Lechner, G., Ramsay, I., Roethe, T., Micklitz, H.-W. (eds.), *Consumer Bankruptcy in Europe, Different Paths for Debtors and Creditors*, European University Institute - Department of Law, Florence, 5. et seq.
- Ravnić, A., (1997). Socijalna država i država blagostanja, *Revija za socijalnu politiku*, 2, 3-4, 21. et seq.
- Reifner, U., Kiesilainen, J., Huls, N., Springeneer, H. (2003). *Consumer Overindebtedness and Consumer Law in the European Union*, Report presented by the Institute for Financial Services e.v. Erasmus University Rotterdam/School of Law University of Helsinki/Helsinki Collegium for Advanced Studies to Commission of the European Communities, Health and Consumer Protection Directorate-General Contract Reference, No. B5- 1000/02/0035362.
- Sauer, R.C. (1994). Bankruptcy Law and the Maturing of American Capitalism, *Ohio State Law Journal*, 55, 291, 291-98.
- Strategija Vlade Republike Hrvatske, (2003). *Strategija razvitka Republike Hrvatske „Hrvatska u 21. stoljeću“ - Strategija razvitka mirovinskog sustava i sustava socijalne skrbi*, (NN, br. 108/03.).
- Sullivan, T.A.; [Warren](#), E.; [Westbrook](#), J.L. (2001). The Fragile Middle Class: Americans in Debt, *Yale University Press*, New Haven, 257-259.
- Šarlija, N., Benšić, M., Bohaček, Z. (2005). *Customer revolving credit – how the economic conditions make a difference*, Credit Scoring & Credit Control IX, 2005, Edinburgh: Credit Research Centre, University of Edinburgh, School of Management, Credit Scoring & Credit Control IX, 7-9 September 2005.
- Šarlija, N., Benšić, M., Zekić-Sušac, M. (2006). Logistic refression, survival analysis and neural networks in modeling customer credit scoring, *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 3, 3, 64-70.
- Šarlija, N., Benšić, M., Zekić-Sušac, M. (2009). Comparison procedure in predicting the time to default in behavioral scoring, *Expert Systems with Applications*, 36, 5, 8778-8788.
- Šimundić, M., *Stečajni postupak u praksi*. Dostupno na mrežnim stranicama: http://www.sudacka-mreza.hr/stecaj/stecaj_sm.aspx?el=doc&doc=Mladen_Simundic_-_Stecajni_postupak_u_praksi (17.05.2014.).

Tomas Žiković, I. (2015). Modelling the impact of macroeconomic variables on aggregate corporate insolvency: case of Croatia, prihvaćeno za objavljivanje u časopisu *Ekonomika istraživanja – Economic Research* u 2015. godini

Verona, A., Zuglia, S. (1930). *Stečajni zakon, Zakon o prinudnom poravnavanju i Zakon o uvođenju u život tih zakona, s komentarom, sudskim rješidbama i dodatkom sporednih pravnih propisa*, tisak Jugoslovenske štampe, Zagreb,

Violainen, K. (2004). Macro Stress Testing with a Macroeconomic Credit Risk Model for Finland (October 2004), Bank of Finland Discussion Paper No. 18/2004. Posjećeno 17.8.2014. na SSRN: <http://ssrn.com/abstract=622682> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.622682>

White, L.H. (1997). Bankruptcy as an Economic Intervention, *Journal of Libertarian Studies*, 1, 1, 281., 283.-284.

White, M.J. (2005). *Economic Analysis of Corporate and Personal Bankruptcy*, [NBER Working Paper, No. W11536](#), 4.

Europska socijalna povelja, NN-MU, br. 15/02.

Medical Bankruptcy Fairness Act of 2009 (dalje u tekstu: MBFA), S. 1624, 111th Congress. Dostupno na mrežnim stranicama: <http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=s111-1624> (17.05.2014.).

National Housing Act, Pub. L. No. 73-479, 48 Stat. 1246 (1934) (codified as amended at 12 U.S.C. par. 1701–1750 (2000)).

Opća deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda, 10. prosinca 1948. (Rezolucija br. 217/III). Dostupno na mrežnim stranicama: <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijaljp.pdf> (17.05.2014.).

Prijedlog Zakona o zaštiti potrošača, (2002.). Republika Hrvatska, Ministarstvo gospodarstva, Zagreb.

Stečajni zakon, NN, br. [44/96.](#), [161/98.](#), [29/99.](#), [129/00.](#), [123/03.](#), [197/03.](#), [187/04.](#), [82/06.](#), [116/10.](#), [25/12.](#), [133/12.](#) i [45/13.](#) - dalje: SZ.

Tekstovi ustava dostupni su na mrežnim stranicama: <http://www.servat.unibe.ch/law/icl/index.html> (17.05.2014.).

U.S. Housing Act of 1937, ch. 896, 50 Stat. 888 (codified as amended at 42 U.S.C. par. 1437(2000)).

Ustav Republike Hrvatske, NN, br. 56/90., 135/97., 8/98. - pročišćeni tekst, 113/00., 124/00. - pročišćeni tekst, 28/01., 44/01., pročišćeni tekst 55/01., ispravak - pročišćeni tekst, 76/10., 85/10. i 5/14. - dalje u tekstu: Ustav RH.

Zakon financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi, NN, br. [108/12.](#), [144/12.](#), [81/13.](#) i [112/13.](#) - dalje: ZFPPN.